

TOMIÑO
(e Hospital, anexo)

BRei Dn. fernando 2º de León fixo doazón no ano de 1170 á Igrexa e Bispo de Tui desta parroquia de Tomiño. O M. florez di que veneraba por Patróns tutelares no seu tempo a Sta. Maria Nsa. Sra. e a Sn. Xoán; pero hoxe en día só reconece por tal a primeira, a quen lle celebran a festa o 15 de Agosto. Habitana 395 veciños, que excepto os do lugar de Vilar corresponden polo contencioso ao Xuíz que aquí hai, e polo político e governativo á Xustiza de Barrantes; e os de dito lugar pertencen en todos os casos a esta última. Valen os seus décimos 42.200 reais, que se reparten nesta forma: o Párroco levanta a metade dos que se titulan de Sn. Xoán de Tomiño que importan 7.770 reais, e a outra metade destes a fábrica da Catedral de Tui; e os décimos chamados de Sta. Maria de Tomiño levántaos por enteiro o Cabido da mesma Catedral. O Abade ten casa reitoral e igrexario de 30 ferrados de pan en semente. A fábrica da igrexa parroquial percibe de renda anual 6 ferrados de trigo, 1 de centeo, 30½ de miúdo, 6 de míllo, 155 reais e 26 marabedís. Paga á Mitra de Tui 1 coleta, 200 marabedís velllos. Este Beneficio é presentación eclesiástica do Cabido expresado vacando nos catro meses ordinario, e se vaca nos outros oito provístao o Rei. Segundo as notas dun curioso Anónimo no ano de 1605 o Sor. Bispo Dn. francisco Terrones del Caño fixo concordia co motivado Cabido sobre este Beneficio despois de seguido pleito, e quedaron concertados en que a metade dos seus froitos fose para os Músicos da Catedral por atoparse a súa fábrica moi pobre; e que o curato o provístase da corporación propondo dous suxeitos idóneos e capaces para que o Prelado escolla o que lle pareza. Houbo aquí antigamente un Mosteiro de Monxas Benedictinas. Ten un lugar chamado Vilar do mato que nunha escritura que vimos de 23 de Xaneiro de 1565

423

noméase a aldea e freguesía de Santiago de Villardomato. Baixa Tomiño a confinar co Río Miño. Dista de Tui 2 leguas.

... Sn. Xoán de Tomiño: Desta suprimida parroquia vimos varias mencións en escrituras e documentos antigos: no ano de 1562 entendéndose na visita xeral do Bispado foi visitada a igrexa de Sn. Xoán de Tomiño en 16 de Xuño, e dise no auto da visita que ao tempo era Reitor nela Francisco Lorenzo. Esta parroquia suprimiuse máis adiante, aínda que ignoramos cando, e foi unida e incorporada á inmediata de Sta. María de Tomiño." (Ávila y La Cueva, 538-539).

Igrexa parroquial

É a **igreja (423)** do mosteiro de monxas beneditinas do que temos noticias xa desde 1149 polo foro outorgado a Amorín e do que nesta data era abadesa Dona Urraca de Troncoso, que quedara viúva ao pouco de casar con Alfonso Eanes.

Era probablemente un dos moitos conventos familiares que a nobreza creaba para o recollemento das súas mulleres.

É o único resto que se conserva de dito mosteiro.

As noticias sobre el son máis abundantes na segunda metade desa centuria a consecuencia da doazón que no ano 1170 fixo o rei Fernando II desta propiedade á igrexa de Tui.

A partir de entón temos varias noticias de doazóns, testamentarias, litixios, posesións e foros. Unha destacable, polo que representaba a súa pronta influencia, é o pleito que sostivo co de Sta. Mariña de Oia en 1266 pola presentación do padroado de Sta. Mariña do Rosal, que non se resolverá ata 1346 por concordia.

É confusa a data en que deixou de ser mosteiro. A súa extinción non se realiza na data de 1 de Xuño de 1435 pola bula de anexión dada polo Papa Euxenio IV, como sucedeu con outros cenobios da mesma orde, senón anos despois cando deixa de desempeñar o seu cargo de abadesa dona Mariana de Sotomaior, ben por cese ou defunción, entre os anos 1453 e 1474.

As primeiras noticias da integración á diocese de Tui aparecen nun documento de 1474 no que o Cabido vende bens que esta abadía tiña en Portugal.

Do século XVI hai varias mencións á capela de S. Xoán Bautista, que estaría situada no que hoxe é a sancristía. Ao igual que noutras igrexas monasteriais, os fieis tiñan capelas independentes. O 11 de agosto de 1567, na visita pastoral, ordénase ao cura que

424

comunique esta capela coa igrexa, que faga as reparacións do tellado e tapie a porta que tiña para poder usala como sancristía, e que os fieis usen a igrexa.

O edificio do mosteiro figura como tal ata comezos do século XVII nas visitas pastorais e nalgún documento como o das ofrendas realizadas naquela igrexa ou o de 1606 entre o Cabido da Catedral de Tui e Pedro Cortes, Secretario do Bispo, e ao mesmo tempo Vigairo do Mosteiro de Tomiño.

A planta do templo constitúese por unha nave rectangular e con ábsida tamén rectangular, tanto polo seu interior coma no exterior.

É de moi boa sillería de granito colocada normalmente a soga en ringleiras horizontais, tendo un grosor considerable nos muros, variando segundo as correspondencias, e sendo máis grosos o da fachada occidental, polo abocinamento da portada, e os da ábsida, xa que non ten contraforte que contrarreste os empuxes da bóveda.

A **portada principal (424)** presenta polo exterior catro arquivoltas de arco semicircular con chambranas da mesma directriz e arestas achafanadas.

As dúas arquivoltas interiores mostran o baquetón liso e decóranse a primeira con bolas e a segunda con talos con follas.

A terceira presenta a aresta en soga e na rosca unha decoración xeométrica continua que debuxa unha especie de orla de lancetas enlazadas.

A maior das arquivoltas ten aresta labrada en axadrezado de billetes e na rosca presenta flores tetrapétalas encerradas en círculos.

As columnas que as sosteñen, catro a cada lado, teñen fustes lisos e monolíticos (aínda que algúns estea na actualidade partido). Os seus capiteis presentan motivos vexetais distintos entre si. As basas son áticas e co toro interior, con garras nas esquinas moi deterioradas.

O tímpano componse de varias pedras e conserva aínda restos da policromía que tivo, pero posteriores á portada románica. O lintel no que descansa foi modificado, ao reducir a altura da porta, e perdeu as mochetas.

Enriba da portada hai hoxe unha **fiestra rectangular (425)** de dobre derrame para iluminación da nave. Ten na parte superior a data de 1832 correspondente ao momento da súa construción. Conservouse a chambrana de billetes apoiada en impostas da primitiva ventá románica.

O paramento remátase nunha moldura e cornixa en dúas augas con remate central de cruz pétreo. No lado sur colocouse un remate barroco, similar o do cupulín da torre de campás.

A torre sitúase ao norte. É de planta cadrada. A súa construción levou consigo a desaparición dos canzorros, algúns aproveitados no interior para soporte das vigas da cuberta de madeira. A reforma fíxose no ano 1809 a consecuencia de que a antiga torre fora destruída por un raio no ano 1800. Sobre varanda pétreo edificouse o corpo de campás e, con cornixa voada de separación, outro corpo que sostén o cupulín con remate para cruz metálica.

Xa fora reformado con moita anterioridade, pois consta que o 14 de abril de 1698 Xosé Domínguez Bugarín contrata a obra de consolidar as paredes exteriores, refacendo os esquinais e o campanario.

Os paramentos norte e sur tiñan unha configuración similar. Levántanse sobre rebanco de fábrica que hoxe queda oculto polo recrecemento do terreo. Hai tres seteiras por cada flanco, de arco de punto arestado, montado directamente sobre as xambas e con pouco derrame externo.

As dúas portadas laterais tamén foron modificadas, quedando ámbalas dúas en forma rectangular, conservando a do norte o arco de medio punto apeado directamente sobre as xambas e co tímpano liso monolítico e apoiado sobre un sillar.

O lado norte conserva 19 **canzorros** (426, 427, 428, 429) e o sur 22, con motivos diversos.

A nave está cuberta con tellado a dúas augas.

No testeiro da nave ten unha ventá, antiga seteira reformada para agrandala e facela rectangular.

Este muro remata en piñón co **Agnus Dei portando a cruz antefixa (430)**.

A ábsida é de planta rectangular e tamén sufriu reformas. No lado norte adosóuselle a sancristía, que como xa dixemos sitúase no que fora a capela de S. Xoán Bautista, e comunicouse co interior por medio dunha porta nova. Co seu tellado quedan cubertos os canzorros que adornaban este lado.

No lado sur modificouse a seteira para facer unha ventá rectangular de dobre derrame. Neste lado conserva os nove canzorros en nacela.

Ten o tellado a dúas augas e culmina o piñón cunha cruz de Malta.

No interior, **a nave (431)** cóbrese con armazón de madeira a dúas augas, apoiado en modillóns (probablemente algún deles sexa aproveitado dos que se retiraron cando se construíu a torre) que sosteñen as vigas da armadura.

As tixolas son de formigón e cubertas de madeira.

As fiestras dos paramentos laterais e a do testeiro, aínda que máis pequena, presentan a tipoloxía románica completa, formándose cunha arquivolta de arco de medio punto, con columnas acodilladas de fustes monolíticos e con basas áticas e con plintos de escasa altura. Os capiteis teñen motivos vexetais, pero están en mal estado por ter sido repicados.

As portas laterais foron modificadas e están tapiadas. A do norte ten unha inscrición no arco que fai relación a que esa capela foi mandada facer por Ana Vicente na honra de S. Miguel no ano 1841, e a obriga dunhas misas nela.

O **arco triunfal (432)** é dobre e de directriz semicircular. Perfílase en aresta viva. O interior apoia en semicolumnas de fustes lisos cos 6 tambores da mesma altura e acoplándose coas hileiras do paramento. As basas son de tipo ático sobre plintos e con aresta en baquetón que percorre os paramentos de cerre.

O **arco faixón (433)** é tamén de medio punto e apoiado en columnas das mesmas características que o triunfal pero descansando no poio corrido existente nos laterais da ábsida.

A súa aresta lábrase en bocel e adórnase con bolas tanto na rosca coma no intradós.

A bóveda é de canón arrancando da imposta que percorre o muro do presbiterio. As dúas primeiras filas son sillares graníticos e o resto é mamposteira de pizarra.

433

Os **capiteis** das columnas do arco triunfal decóranse:

- **lado norte:** follas de acanto formando volutas (434).
- **lado sur:** divídese en dúas representacións. Na parte exterior, cara a nave, hai **tres monxas** (435) con hábito e toca, estando a central coas mans no peito, coma en éxtase, e sostida polas outras dúas. Na parte interior, cara a ábsida, dous cuadrúpedes enfrontados no ángulo, un mirando coa cabeza erguida e o outro cara o chan (436).

Os capiteis do arco faixón:

- **lado norte:** un entrelazado de serpes, coas cabezas voltas nas esquinas e no centro a cabeza dun personaxe mirando cara adiante (437).
- **lado sur:** decoración vexetal de follas cun rostro humano no centro mirando ao ceo.

Entre as dúas columnas do lado norte está a porta moderna que comunica coa sancristía.

No lado norte e no testeiro conserva as ventás románicas. A do lado sur foi modificada converténdose nun oco rectangular de dobre derrame.

434

435

436

A do lado norte é de arco de medio punto aristado sobre columnas acodilladas co fuste monolítico liso e sobre basas áticas en pequenos plintos. Os seus capiteis tiñan diferente temática, un era vexetal e o outro zoomórfico, polo que se pode apreciar, xa que foron repicados para poñelos a nivel co lenzo da parede.

A fiestra do testeiro é similar a esta pero os seus capiteis eran de follas de acanto, que tamén foron repicadas. Na actualidade ocúpase cun reverso de cruceiro, presentando a **imaxe da Virxe** (438). O anverso deste cruceiro, o Cristo, foi mutilado cortándolle os brazos para poder acomodalo neste oco.

A última gran reforma que sufriu foi no ano 1975, retirando a teitume abobedada de madeira que cubría a parte superior das ventás. Substituíuse pola actual con cerchas de formigón que se forraron en madeira e sosteñen o tellado a dúas augas. Para que non collera moita pendente o tellado, levantáronse os aleiros, apreciándose mellor os canzorros.

Neste momento tamén se retirou o retablo que tiña na ábsida e recuperouse a ventá do testeiro da mesma.

No leste, no adro, atópase unha **cruz** (439, 440) sobre tres chanzos, o último dos cales ten nos esquinais labradas caveiras, e o fuste en relevo cos símbolos da paixón.

No lado sur da ábsida hai un **reloxo de sol** (441).

Tamén no adro atópase un **sepulcro** (442) coa cruz de Malta labrada na cabeceira, que fai as funcións dunha xardineira.

E próximo á igrexa hai un cruceiro, recente, que ten no reverso a **Virxe Peregrina** (443, 444).

Capela de S. Bieito (Virxe do Alivio)

É unha pequena **capela** (445) de porte barroco, do século XVIII.

Ademais dos elementos arquitectónicos máis salientables, está feita en pedra de mamosteira para ser recuberta e pintada.

A fachada principal céntrase con pilastras laterais das que parte unha cornixa que ascende ata a base da espadana, e nos extremos sustentan sendos pináculos rematados en bola.

A porta é rectangular con pilastras laterais, e no lintel ten a seguinte inscrición: "REFORMADA POR EL PUEBLO EN 1996".

Por riba da cornixa que remata a porta, nun frontis de moldura mixta, atópase a lenda do ano da construción da capela e o seu motivo. É na honra de S. Bieito e S. Roque.

A portada remátase cunha ventá de arco rebaixado e moldurada sobre a que ten unha pequena fornela con venera. Mesmo sobre ela hai outro adorno a modo de libro no que se le: “REEDIFICADA EN 1912 POR EL PUEBLO”.

Complétase cunha espadana de dous ocos e cun remate barroco de apoio para cruz radiada de pedra.

Na festa da **Virxe do Alivio** (446) tense unha danza con arcos, executada por nenos, que data de mediados do século XIX. Teñen lugar tamén as subastas dos produtos ofrecidos á Virxe.

Capela de Sanomedio

Foi mandada construír pola familia Portas no ano 1911, segundo consta na placa de mármore que hai na parede próxima ao altar.

Igual que a anterior, presenta os elementos importantes en boa canteña, namentres o resto dos paramentos son en mamposteía.

O presbiterio excede en altura á nave, que ten a cuberta a dúas augas, mentres aquel o fai a catro, con pináculos nos esquinais.

Un pequeno campanil remata a fachada principal.

A capela maior ten un **retablo neogótico** (447) presidido pola Virxe do Carme, que foi restaurado en outubro de 1998.

Foi restaurada en febreiro de 1981.

Cruceiro Barro (448)

Sobre unha base de forma cúbica, labrada na parte superior, e coa data de 1689 como a da súa colocación, atopamos este fermoso cruceiro.

O fuste comeza sendo octogonal e logo é estriado, e presenta no seu último terzo, sobre peñas, altorreleivos. No anverso está a **Piedade** (449), no reverso San Pedro.

O capitel presenta motivos xeométricos e adórnase en cada fronte cunha flor.

Unha robusta cruz presenta no anverso un **Cristo morto** (450) e no reverso á Dolorosa sobre peña apoiada na cruz.

S. Lourenzo de Hospital (Anexo) (451)

Este anexo ten unha pequena igrexa de uns 75 metros cadrados.

445

446

Non consta o momento da súa construción.

É unha soa nave con tellado a dúas augas. Remata a fachada en capias e cunha cruz pétreo no piñón.

No lado sur da portada hai unha **curiosa espadana** (452) dun só oco, rematado en cruz central con pináculos laterais.

Foi reformada en 1930.

FESTAS E ROMAXES DE TOMIÑO:

- San Brais: 3 de febreiro.
- A Milagrosa: 1º domingo de maio (en Hospital)
- Nosa Señora 15 de agosto.
- S. Roque: 16 agosto
- Nosa Señora do Alivio: domingo seguinte ao 8 de setembro.

451

452